

dalmi életéhez. Czuczor és *Mécs László* (*Bárcei Zsófia* tanulmánya) is kötődött/kötődik a régióhoz; *František Miko* teoretikus szlovák származású, a Konstantin Egyetem oktatója – a róla szóló *Benyovszky*-tanulmány a szerző elméleti munkásságát igyekszik összefogni. *Csehy Zoltán Antonio Becadelliről* szóló munkája már csak a tanulmány szerzője által illeszkedik e kontextusba, aki egyúttal a humanista szerző legjelentősebb művének, a szinte már botrányosan pajzán ‚Hermaphroditus’-nak a fordítója. Szintén csak a szerző által köthető Nyitrához a kötet záró tanulmánya, *Keserű József* értekezése a párbeszéd és a vita irodalomelméleti, -filozófiai aspektusairól. Mindegyik szövegről elmondható azonban az, hogy a felvetett problémát több oldalról járja körbe, sokszor messzemenő következtetéseket vonva le a tárgy elemzését követően.

Némileg kritikus pontja a kötetnek a szövegeket lezáró rezümék nyelvhelyessége. Ezek két nyelven olvashatóak, szlovákul és angolul. A szlovákhoz érdemben nem szólhatok hozzá, az angolt viszont sok helyütt sutának érzem, nem egészen „angolosnak”.

A kötet, azt hiszem, bármelyik magyarországi egyetemnek is becsületére válhatna. Annál örömtelibb a tudat, hogy kicsit talán nehezebb körülmények, „meredekebb” feltételek közt születhetett meg.

Sándor Anna – Vörös Ferenc (2004, szerk.): *Studia artis grammaticae et litterarum*. Nyitrai Konstantin Egyetem KTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Nyitra.

Harci Andor
PTE, BTK

A medialitás létmódja

A ,Történelem, kultúra, medialitás című kötet

E kötet az irodalomtudományi diszciplína változását dokumentálja, amely az úgynevezett „kulturális fordulat”, vagyis a kultúratudományok (filozófiai és kulturális antropológia, történettudomány, rendszerelmélet, média- és kommunikációtudomány, vizuális tudományok, zenetudomány, kritikai kultúrakutatás stb.) – nyugati tendenciájú – előtérbe kerülésének hatására zajlik.

Ha az „irodalomtudomány gyakorlati művelhetőségének” (*Kulcsár-Szabó Zoltán*), tehát például az oktatásnak a szempontjából mérlegeljük a ‚Történelem, kultúra, medialitás’ című, – minden értelemben – súlyos tanulmánykötetet, több kétellyel is szembesülünk. Mindenekelőtt azzal, hogy a kötetben szereplő tanulmányok fő esszé-tartó elméleti vonulata – az irodalomtudomány mibenlétének a kultúratudományok (azok közül is elsősorban a médiatudományok) térhódításával (a szerkesztők előszavában: „ofenzívájával”) megváltozó, elsősorban teoretikus értelemben vett önértésének, öndefiniálásának, identifikálásának a reflektálása – milyen módon része annak a folyamatnak, amely képes túllépni az elitoktatás és a tudományos-szakmai rétegek szintjén, és magyarázó erővel hatni a szélesebb körben vett oktatás stratégiáira. A másik fontos kétely, hogy amennyiben – e kötet lététől, hasznától, jelentőségétől stb. függetlenül – a széleskörű oktatás tudatosan reflektál is a kultúratudományok térhódítására, milyen szerepet szán – az

irodalomnál és annak tanulmányozásánál maradva – az olyan tudományos iskolák vívmányainak, amelyek az utóbbi néhány évtizedben óhatatlanul nagy hatást gyakoroltak a kultúra – példánknál maradva az irodalom – értelmezésére. Harmadszor, a tudományközi vizsgálódásnak vajon milyen tudományos – terminológiát, deklaratív és értelmezői (gyakorlati) diszkurzusokat egyaránt integráló, átforgató, kialakító – nyelve születhet? Próbáljunk választ adni a kérdésekre úgy, hogy a ,Történelem, kultúra, medialitás’ című kötet által kínált lehetőségeket sorra vesszük.

Az első fölvetés a kultúratudományok fölértékelődésére vonatkozott. E fölértékelődés tényére a kötet több szerzője is reflektál (például *Kulcsár Szabó Ernő*, *Mesterházy Balázs*, de főleg *Kulcsár-Szabó Zoltán*), miközben az említett preferált társadalomtudományi irányzatok közül elsősorban a médiatudomány, illetve a kultúra mint textus értelmezhetőségének mediális megelőzöttsége s annak kommunikációelméleti szerepe kap igen erős nyomatékot. Miközben a kulturális termékek (inter)mediális átjárhatósága lesz az, amely a különböző kommunikációs-mediális regiszterek materialitásának (tehát például az írásnak, a kép- és hangrögzítésnek) a kultúrában, (illetve a kultúra alakulástörténetében) betöltött szerepe alapján megteremtik a lehetőségét a műértelmezéseknek is – megmaradva a befogadás- és hatásezetika szempontjainál.

A felsorolt társadalomtudományi irányzatok nem újkeletűek, ahogyan az irodalomtudományra gyakorolt befolyásuk sem az. Gondolhatunk az irodalom elméleteiben már korábban fölbukkanó posztkolonializmusra vagy a feminista irodalomkritikára, de akár a narratív képelméletre is, amelyet Magyarországon a *Thomka Beáta* által szerkesztett ,Narratívák’ című sorozat tárgyalt, csakúgy, mint a történettudománnyal kapcsolatba hozható narratológiai vizsgálódásokat. A középiskolai oktatásban azonban csak az utóbbi néhány évben erősödött meg a kultúratudományok különböző irányába történő nyitás tendenciája, amely mindenekelőtt a vizualitással (kép- és mozgókép-elméletekkel) foglalkozó tézisek és a médiatudományok megismertetésére koncentrál. Ezek az ismerkedések azonban nem feltétlenül hatnak termékenyen a tradicionális oktatási anyagok például a történelem vagy az irodalom oktatásának mikéntjeire, hiszen a tudományköziség olyan szerteágazó elméleti és kritikai kontextusokat implikál minden egyes szaktudományon belül, amelyek középiskolai számbavétele még igen leegyszerűsítve is lehetetlen vállalkozás. Mégsem tűnik továbbra sem elhanyagolhatónak a kérdés, hogy a tudományköziség, a (példaként ismét említendő) irodalomtudomány kulturális fordulata milyen mértékben és milyen módon válik oktathatóvá szélesebb körben. Ez bizonyára az elkövetkező évek kérdése. Mindazonáltal épp e kötet kapcsán is érdemes megfontolni, hogy az irodalomtudomány kulturális fordulata belátásainak az oktatásban való (gyakorlati) hasznosíthatósága – vagy annak terve, természetesen a szélesebb körben vett oktatásban – nem elhamarkodott lépés-e. Elhamarkodott abban az értelemben, hogy amíg a szűken vett tudományos szcéna ugyan hosszú ideje figyelemmel követhette – többek kö-

A művek, a kultúra vizsgálatának egyik alapvető feltételévé a medializálódásnak és a „kommunikáció materialitásának” a történeti és elméleti koncipiálása válik, amelybe egyaránt beletartozik a mediális kultúrtechnikák történetének fölvezetése, a kultúrtechnikák kultúrára, a „kultúra rögzíthetőségére”, a „kultúra lejegyzésére” gyakorolt mérhetetlen hatása, továbbá az is, hogy a különböző kulturális jelenségek és ezek medialitásának érzéki, anyagi és tudati észlelése (feldolgozása, továbbhagyományozása stb.) miként befolyásolják (vagy kódolják eleve e jelenségekbe) a befogadáscentrikus irodalomértésben központi jelentőségű esztétikai tapasztalatot.

zött – a hermeneutika és a dekonstrukciós irodalomelméleti iskolák irodalomértésben, szövegértelmezésben végrehajtott újításait, addig a középiskolai irodalomoktatásban nagy mértékben továbbra is a szerzőközpontú, avitt pozitivistá koncepció maradt a meghatározó elv, nem nyújtva lehetőséget a frissülésnek. A kérdés tehát, hogy vajon érdemes-e, sőt elvárható-e az irodalom oktatásában egy olyan reform, amely bár a kulturális fordulat értelmében széles(ebb) körű, a kultúratudományoknak nagy(obb) figyelmet szentelő módszerek alapján szerveződik és tart lépést a nemzetközi trendekkel, azonban átugorja, ignorálja mindazokat a tapasztalatokat, amelyek az elmúlt néhány évtizedben az irodalomértésben, az irodalomtudományban termékenyen hatottak.

Ha a tanulmányok koncepciójának háttérében meghúzódó javaslatot nézem, a válasz: nem. Hiszen a szerzők – akik legfőképp a hermeneutika és a dekonstrukció irodalomelméleti/filozófiai iskolák irányából érkeznek – a kulturális fordulat elméleti és interpretációs tapasztalatait is ugyanúgy a műnek, a kultúrának a nyelv, a nyelviség horizontja felől vélik hasznosíthatónak és újraszituálhatónak, amint a fent említett két iskola irányultsága is előírja. „A megértés elmélete – olvashatjuk a szerkesztők Előszavában – épp arra a belátásra támaszkodik, hogy maga a világ azért nem válhat tárggyá a világtapasztalatban, mert mindig csak nyelviként képes megszólalni. Ami azt jelenti, mindig csak közvet(it)ett, azaz: mediális – fordításra és értelmezésre utalt – alakban áll a rendelkezésünkre.” (8.)

Ez azt is jelenti (többek között), hogy a nyelvet, nyelviséget a szövegek vizsgálatában kitüntetett figyelemmel kezelő tanítások továbbra is dominánsak, a szövegek, művek referencialitására vonatkozó belátások pedig ugyancsak nem torzulnak. Hiszen magába a „retorikai mozgásában korlátozhatatlan szövegiségbe” nem ültethető be a „kultúratudományi protézis”. Amint az Előszóban olvasható: „Kultúra, történetiség és medialitás háložatai itt sokkal inkább abban a diskurzusanalitikai értelemben alakíthatja ki egy a modernség irodalmi hatásösszefüggéseiben érdekelt költészettörténeti vizsgálódás kereteit, amennyiben valamennyi a mediális közvetítettség jegyében teszi lehetővé az irodalmi jelenséget értelmező tudomány önértésének újrafogalmazását.” (9.)

Ilyen módon a művek, a kultúra vizsgálatának egyik alapvető feltételévé a medializálódásnak és a „kommunikáció materialitásának” a történeti és elméleti koncipiálása válik, amelybe egyaránt beletartozik a mediális kultúrtechnikák történetének fölvezetése, e kultúrtechnikáknak a kultúrára, a „kultúra rögzíthetőségére”, a „kultúra lejegyzésére” gyakorolt mérhetetlen hatása, továbbá az is, hogy a különböző kulturális jelenségek és ezek medialitásának érzéki, anyagi és tudati észlelése (feldolgozása, továbbhagyományozása stb.) miként befolyásolja (vagy kódolja eleve e jelenségekbe) a befogadáscentrikus irodalomértésben központi jelentőségű esztétikai tapasztalatot. Az esztétikai tapasztalat medialitása, és e medialitásnak a kulturális technológiákra való ráutaltsága kérdésénél viszont jóval érdekesebbek azok az erőfeszítések, amelyek a kulturális jelenségek befogadásának és értelmezhetőségének a lehetőségeit a kulturális „fordítás”, az intermedialitás teoretikus definiálhatóságának irányából vizsgálják. Ennek pontosabb, árnyaltabb elméleti megfogalmazása és az ezirányú gyakorlati feladatok megoldása azonban még várat magára.

A harmadikként fölvetett kétely az első kettőből következik. Vagyis, miként szerepelhet az oktatásban egy olyan kötet, amely érzékenyen reagál a kultúratudományok fölértékelődésére, a kulturális fordulatra, ugyanakkor igyekszik továbbra is hasznosítani a hermeneutika és a dekonstrukció nyelvre, szövegértelmezésre vonatkozó módszertanát. (Amelyek éppen az irodalomtudomány „magába zártságát”, a más tudományoktól való elhatárolódását, a szövegimmanencia elvét érvényesítik.) Milyen értekezői és értelmezői nyelvet képes kidolgozni és érvényesíteni egy ilyen vállalkozás, hangozhat tehát a kérdés. A kötet erre nemigen ad választ. Hogy miért nem, annak több oka is lehet.

Mínthogy ez az értelmezői közösség e kötetrel kíván reflektálni a kultúratudományok-

kal átítatott irodalomtudomány kialakult/kialakuló diszkurzív mezejére, az írások az Előszó, illetve Kulcsár Szabó Ernő fölvezető tanulmánya (‘Költészettörténet és a mediális kultúrtechnikák’), valamint részben Kulcsár-Szabó Zoltán írása (‘A közvetlenség visszatérése? Materialitás és medialitás az irodalmi kommunikációban’) kivételével bemutatni, ismertetni kívánják egy-egy külföldi szerző egy-egy művét, elméletét, életművét. Így *Hansági Ágnes* jóvoltából tudomást szerezhettünk *Reinhart Koselleck*, *Szirák Péter* jóvoltából pedig *Jörn Rüsen* történelemelméletéről; *Menyhért Anna* jóvoltából *Stephen Greenblatt* újhistorizmus-konceptiójáról. *Simon Attila Eric A. Havelock* szóbeliséggel és írásbeliséggel kapcsolatos teóriájával ismertet meg bennünket, míg *Oláh Szabolcs Walter J. Ong* értekezésével a szó technológiázásáról. Mesterházy Balázs és *Lőrincz Csongor Friedrich A. Kittler*nek a lejegyzőrendszerekről szóló elméletét honosítja, míg *Bednics Gábor*; *Bengi László és Fodor Péter Marshall McLuhan* médiumfelfogásáról tájékoztat. *Varga Tünde* tanulmánya *W. J. T. Mitchell* képelméletét, illetve a műalkotások intermedialis jellegéről szóló eszme-futtatásait tolmácsolja, míg *Szegedy-Maszák Mihály Buster Keaton* munkásságának hatástörténetét és jelentőségét hangsúlyozza. *Kelemen Pál Niklas Luhmann* rendszerelméletét, *Kékesi Zoltán* pedig *Karlheinz Stierle* műalkotás-fogalmát taglalja. Kulcsár-Szabó Zoltán a *H. U. Gumbrecht* és a *K. Ludwig Pfeiffer* által szerkesztett tanulmánykötet, a ‘Materialität der Kommunikation’ kapcsán fejti ki médiumról, medialitásról, az irodalom performatív jellegéről és a közvetlenségről vallott nézeteit. *Molnár Gábor Tamás Umberto Eco* tömegkultúráról szóló szövegeit mutatja be, az ízlést mint médiumot helyezve a középpontba, végül *Bónus Tibor Jaques Derrida Freud*-olvasatait kommentálja.

Valamennyi bemutatott elmélet a világtapasztalat medialitásának, illetve medializálódásának aspektusából igyekszik tájékoztatni, hangsúlyosan kezelve azokat a passzusokat, amelyek a kultúra értelmezése során befogadás- és hatásesztétikai szempontok felől jelentősek, érdekesek, újszerűek. Minthogy azonban az elméletek ismertetéséről, „importjáról” van szó, gyakran előfordul, hogy az idegen terminológia nem találja meg megfelelően a helyét a magyar átültetésben. Ez félreolvasást, félreértelmezést is eredményezhet. Szükséges pontokként említendők a Kittler lejegyzőrendszeréről szóló értekezések Mesterházy Balázs, de főleg Lőrincz Csongor tollából, amelyek kis hatékonysággal képesek kommunikálni az általuk bemutatandó teóriákat, éppen a nyelvi-terminológiai zűrzavar miatt. A másik oldalon áll Szegedy-Maszák Mihály Buster Keatonról szóló tanulmánya (‘Hatástörténet és érték[elés]’), amely a medialitás érzéki-tapasztalati élményének világos és érzékletes körülírója. Összességében azonban talán célravezető lenne (lett volna), ha a fogalmazás, a terminológiahasználat terén – különösen, hogy „bevezető” kötetről van szó – ezúttal a könnyebb befogadhatóság, az egyszerűbb, világosabb fogalmazás vezérelte volna a tanulmányok megírását. (A széleskörű oktatás alapja ugyanis nem képzelhető el/nem fektethető le a szigorú szaktudományosság nyelvi terhével, legfőljebb a „továbbképzésben”, az elmélyültebb munkában hasznosítható.)

A másik probléma, hogy a tanulmányok ismertető jellegéből fakadóan nem kínálkozik lehetőség a teoretikus belátások gyakorlati alkalmazhatóságára. Igaz, a kötet nem is erre vállalkozik. Azonban mindenképp érdekes lehetett volna legalább egy olyan tanulmány-nak helyet adni (mondjuk a kötet végén, zárásként), amely a sok-sok fontos és hasznos tapasztalatot, az interpretációra való előrevetítést néhány pragmatikus ötlettel egészíti ki, kijelölve egyben az értelmezés jövőbeni – mégoly szerteágazó – lehetőségeit. Mert mind a szakmai továbblépést, mind a széleskörű oktatásban való pozitív hatást tulajdonképpen az mozdítaná elő igazán, ha a kultúratudományok itt prezentált irányvonalainak vonzó bősége és sokszínűsége oly módon válna – többek között – az irodalomtudomány gyakorlatában is hasznosíthatóvá, hogy a nyelvi-terminológiai egyenetlenségeket és kezdeményező próbálkozásokat egységesítve, pontosítva kidolgozza azt a nyelvet és módszertant, amely hermeneutika és dekonstrukció filozófiai és értelmezői újításait, tapasztalata-

it az új tapasztalatokkal egyeztetve képes beléptetni a befogadót a kulturális alkotások és az önmaga közötti dialógusba. (E módszertan lefektetésének állomása a Ráció Kiadó gondozásában, 2004-ben megjelent kötet, „Az esztétikai tapasztalat medialitása”, szerkesztette Kulcsár-Szabó Zoltán és Szirák Péter.)

Kulcsár Szabó Ernő – Szirák Péter (szerk.) (2003): *Történelem, kultúra, medialitás*. Balassi Kiadó, Budapest.

L. Varga Péter
PTE, BTK

A tudomány egésze – tudománypedagógia nélkül

Bár „A Tudomány egésze” névre keresztelt vállalkozás, mely a tudománypedagógiai nézőpont magyarországi pedagógiai gyakorlatba való beültetését célozza, üdvözlendő és támogatandó törekvés, az ennek részét képező, „A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje” alcímet viselő CD-ROM egymagában semmiképpen nem képes ellátni ezt a feladatot.

A tudománypedagógia mint ismeretkör azzal foglalkozik, hogy az iskolába járó népességet miképpen lehet bevezetni a „tudáscsinálás,” tudományszervezés, tudásbővítés világába. *Zsolnai József*, aki válogatta a CD-n szereplő írásokat és összeállította az anyag egészét, több könyvében is kifejtette, hogy a magyarországi pedagógiai gyakorlatból hiányzik a tudománypedagógiai szemléletmód. A legfőbb probléma *Zsolnai* szerint az, hogy az iskolások hagyományosan csak a tudomány eredményeit ismerik meg az egyes tantárgyak keretében. „De nincsenek beavatva abba, miként működik a modern tudományos nagyüzem, miként születnek tudományos eredmények. Milyen eljárások, kutatómódszerek segítségével jutnak a kutatók, a tudósok újabb és újabb ismeretek birtokába, újabb és újabb felfedezéseket miként tesznek. Miként fogalmazzák meg problémáikat, sejtéseiket. Hogyan tudatosítják tudáshiányukat, hogyan működnek együtt, hogyan rivalizálnak, mibe kerül a kutatás, kik a kutatásoknak a megrendelői stb.” (*Zsolnai*, 1996, 189.) Mindezeket legfeljebb anekdotikus epizódok elmesélése illusztrálja.

A fent említett kérdések azonban nemcsak a pedagógia területén számítanak újaknak, tudományfilozófiai berkekben sem tekintenek vissza nagy múltra. *Kuhn* volt az első, aki hangsúlyozta a szubjektív tényezők szerepét az új elméletek kifejlesztésében, felfedezésében, legfőképpen pedig az azok közötti választásban. Ezek a szubjektív tényezők azok a paradigma-választási kritériumok *Kuhn*-nál, amelyeket nem lehet pontosan megadni semmilyen definíció segítségével sem. *Kuhn* úgy véli, hogy az igazolás és a felfedezés kontextusa ugyan különbözik, mint ahogyan a tudományfejlődés normál szakasza különbözik a forradalmi szakaszoktól, ám a kettő közötti határvonal éppannyira nem húzható meg élesen, mint ahogyan *Quine* szerint nem húzható meg élesen egy kijelentés jelentését alkotó faktuális és nyelvi összetevők közötti határvonal. „A felfedezés kontextusa számára releváns megfontolások éppúgy relevánsak az igazolás számára is.” (*Kuhn*, 1999, 177.) Ugyan a döntő kísérleteket (*Foucault* ingáját, amely bizonyítja a Föld mozgását; a gravitációs vonzás *Cavendish*-féle bizonyítását; vagy *Fizeau*-nak a hang relatív sebességére vonatkozó méréseit vízben és levegőben) akkor hajtották végre, amikor már